

Гвоздюк В. В. – ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3798-8003>

Тактика допиту підозрюваного в кримінальному провадженні відповідно до практики Європейського суду з прав людини

Метою наукової статті є формування тактики допиту підозрюваного в кримінальному провадженні з огляду на практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Досягнення цієї мети зумовило необхідність виконання таких завдань: окреслити значення практики ЄСПЛ під час проведення допиту в кримінальному провадженні; проаналізувати окремі рішення ЄСПЛ, які визначають тактику допиту підозрюваного в кримінальному провадженні; виокремити типові порушення прав і свобод підозрюваного згідно з рішенням ЄСПЛ, які обумовили недопустимість тактичних прийомів; надати практичні рекомендації щодо тактики допиту підозрюваного в кримінальному провадженні в контексті практики ЄСПЛ. **Методологія.** Методологічний інструментарій обрано відповідно до поставленої мети, специфіки об'єкта й предмета дослідження. Визначальним є загальний діалектичний метод наукового пізнання. Також було застосовано загальнонаукові методи, зокрема індукції (з метою пізнання застосовуваних прийомів під час допиту підозрюваного правоохоронними органами, що висвітлені в практиці ЄСПЛ), узагальнення (після дослідження окремих рішень ЄСПЛ у їх сукупності можливим видалося вдалося встановити критерії допустимості тактичних прийомів під час проведення допиту підозрюваного). З-поміж спеціальних методів дослідження використано такі: порівняльно-правовий – під час аналізу рішень ЄСПЛ і наукових категорій; системно-структурний – для формування практичних рекомендацій щодо дотримання критеріїв допустимості тактичних прийомів під час проведення допиту підозрюваного відповідно до рішень ЄСПЛ. **Наукова новизна** публікації полягає в наданні практичних рекомендацій щодо тактики допиту підозрюваного в кримінальному провадженні з огляду на практику ЄСПЛ. **Висновки.** На підставі дослідження встановлено, що: практика ЄСПЛ належить до правових джерел криміналістичної тактики; тактичні прийоми, які застосовують у тактиці допиту підозрюваного, мають відповідати критеріям допустимості, передусім з огляду на принцип законності, що деталізовано в рішеннях ЄСПЛ; порушення критеріїв допустимості тактичних прийомів зумовлено випадками допущення правоохоронними органами стосовно допитуваних порушень, визначених у рішеннях ЄСПЛ: застосування катування, погрози застосування катування до допитуваних та їх близьких осіб. Доведено, що практика ЄСПЛ додатково забезпечує гарантії прав і свобод людини шляхом недопущення вчинення правоохоронними органами дій, які порушують норми Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Ключові слова: тактика допиту; підозрюваний; практика Європейського суду з прав людини; кримінальне провадження; права і свободи людини.

Вступ

Тактику допиту учасників кримінального провадження слід здійснювати з обов'язковим дотриманням прав та свобод їх учасників. Такий критерій належить до однієї із центральних частин місця процесу проведення тактики допиту й впливає із засад кримінального провадження. Нагадаємо, що головний обов'язок щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини покладається на державу (ст. 3 Конституції України). Гарантування дотримання прав і свобод людини під час допиту особами, що його проводять, посилює врахування практики ЄСПЛ. Проте результати проведених емпіричних досліджень засвідчують, що практичні працівники (слідчі, дізнавачі, оперативники, прокурори) під час проведення допиту підозрюваного не цілком використовують практику ЄСПЛ, і це є одним із вагомих джерел кримінального процесуального законодавства, наслідком цього є подальше порушення прав і свобод учасників кримінального провадження, зокрема підозрюваного, невизнання отриманої доказової інформації допустимою в суді. З цього приводу В. Ю. Шепітько в роботі

«Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень» акцентував на важливості правових стандартів, що відповідають тенденціям практики ЄСПЛ (Shepitko, 2017, р. 208).

Тактику допиту підозрюваного висвітлено в роботах В. К. Весельського, Н. В. Грищенко, В. О. Коновалової, О. М. Процюк, В. Ю. Шепітька, Л. Д. Удалової та ін.

Практику ж ЄСПЛ у кримінальному провадженні досліджували Н. В. Борзих, І. В. Гловюк, О. М. Дроздов, В. Т. Маляренко, В. Д. Юрчишин та ін.

Водночас поза увагою залишилися питання тактики проведення слідчих (розшукових) дій (далі – СРД) відповідно до практики ЄСПЛ і формування тактики допиту підозрюваного в кримінальному провадженні в контексті цієї практики.

Мета і завдання дослідження

Метою наукової статті є формування тактики допиту підозрюваного в кримінальному провадженні з огляду на практику ЄСПЛ. Досягнення

цієї мети зумовило необхідність виконання таких завдань: окреслити значення практики ЄСПЛ під час проведення допиту в кримінальному провадженні; проаналізувати окремі рішення ЄСПЛ, які визначають тактику допиту підозрюваного в кримінальному провадженні; виокремити типові порушення прав і свобод підозрюваного згідно з рішеннями ЄСПЛ, які обумовили недопустимість тактичних прийомів; надати практичні рекомендації щодо тактики допиту підозрюваного в кримінальному провадженні відповідно до практики ЄСПЛ.

Виклад основного матеріалу

Задля підвищення ефективності контролю за дотриманням прав і свобод людини держава наважилася на відповідальний крок. Приймавши один із міжнародних стандартів у цій сфері шляхом ратифікації Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), держава відвела вагоме місце в національному законодавстві впливовій та авторитетній практиці ЄСПЛ.

Попередньо було доведено («Засади проведення слідчих (розшукових) дій у контексті практики Європейського суду з прав людини», «Interpretation of «legality» principles in judgments and decisions of European Court of Human Rights (based on materials of criminal proceedings)» та інші праці), суд і працівники органів досудового розслідування уповноважені у своїй службовій діяльності застосовувати практику ЄСПЛ, що є джерелом права. Тому задля визначення ефективних напрямів розбудови держави загалом й окремих її елементів (у кримінальному провадженні) щодо забезпечення прав і свобод людини, принциповим є з'ясування дотримання цих гарантій у тактиці допиту підозрюваного в контексті практики ЄСПЛ.

Слушною є думка В. Є. Мігашко, який стверджує, що під час застосування норм Конвенції українські судді мають урахувати практику ЄСПЛ щодо України, а також сформовану в процесі розгляду скарг, поданих проти інших держав (причому й ту практику, яка була сформована у справах, розглянутих і до приєднання України до Конвенції). Саме такий підхід допоможе уникнути вчинення нових порушень Конвенції в Україні (Mihashko, 2019, p. 197). За аналогією та попередніми нашими дослідженнями, таку практику слід застосовувати й на етапі досудового розслідування в кримінальному провадженні, зокрема під час проведення допиту.

Під час проведення допиту особи правоохоронні органи зобов'язані дотримуватися однієї з ключових вимог, яка визначена КПК України, у тактиці проведення цієї СРД – заборони застосування будь-яких дій, що принижують честь і

гідність особи, не передбачених законом засобів примусового характеру. Також різноманітність тактичних прийомів у допиті можуть застосовувати лише за умови чіткого й неухильного дотримання критеріїв їх допустимості, а головним із них є дотримання законності ("Kryminalnyi protsesualnyi kodeks", 2012; Alieksieiev et al., 2015, p. 3). З цього випливає, що під час проведення допиту підозрюваного (використовуючи різноманітні тактичні прийоми), уповноважена особа зобов'язана дотримуватися його прав і свобод. Ми не поділяємо позицію В. М. Шевчука, який відніс до несуттєвих ознак тактичної операції: законність засобів криміналістичної тактики, чим фактично поставив під сумнів важливість цієї ознаки загалом у криміналістичній тактиці (Shevchuk, 2020, p. 17).

Щодо забезпечення прав і свобод, то в Європейському Союзі, як і на рівні окремих держав, серед яких і наша, система гарантій прав та свобод охоплює три основні елементи:

- по-перше, інституційні гарантії, пов'язані із функціонуванням органів, діяльність яких спрямована на охорону й захист порушених прав;

- по-друге, процесуальні гарантії, які реалізують під час здійснення правосуддя, передусім – у межах відповідного процесу;

- по-третє, матеріальні гарантії у вигляді права особи на компенсацію завданої шкоди й інших збитків, спричинених унаслідок порушення його прав (Yukhta, 2019, p. 43).

Наше дослідження буде спрямоване на забезпечення прав і свобод підозрюваного в тактиці допиту з огляду на практику ЄСПЛ, що відобразатиме результати інституційних гарантій охорони та захисту порушених прав, пов'язаних із функціонуванням органів досудового розслідування. Також частково звертатимемося і до зазначених процесуальних гарантій під час здійснення правосуддя, адже в контексті кримінального провадження вони існують у взаємозв'язку з інституційними гарантіями.

Крім цього, у роботі зважатимемо й на те, що колектив авторів підручника «Криміналістика» (О. О. Алексєєв, В. В. Арешонков, В. М. Атаманчук та інші) відніс до законодавчих джерел криміналістичної тактики: Конституцію України; КПК України; КК України; закони України; міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надала Верховна Рада України, що регламентують права і свободи людини в кримінальному провадженні, засади їх реалізації, здійснення заходів міжнародного співробітництва (Alieksieiev et al., 2015, p. 3).

Оскільки тематика авторського дослідження спрямована на забезпечення прав і свобод підозрюваного в тактиці його допиту, то доречно зауважити, що згідно зі ст. 42 КПК України «підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276–279 цього Кодексу, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за

підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй унаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень» ("Kryminalnyi protsesualnyi kodeks", 2012).

Теорія і практика засвідчує, що статус підозрюваного в кримінальному провадженні є найбільш вразливим у площині забезпечення його прав і свобод, тому органам досудового розслідування потрібно чітко знати свої повноваження під час проведення СРД, дотримуватися всіх вимог законодавства України.

Нормативно-правові акти, що встановлюють основні принципи та гарантії дотримання прав підозрюваного в процесі кримінального провадження і кримінального судочинства, можна розподілити на три категорії: 1) міжнародно-правові акти, 2) конституційні акти; 3) законодавчі акти (Bilous, 2019, p. 36).

До ключових гарантій дотримання прав і свобод підозрюваного ми можемо віднести й практику ЄСПЛ, яка є джерелом права в Україні не тільки через ратифікацію Конвенції, а й завдяки відповідному закріпленню її юрисдикції як у КПК України, так й інших національних законодавчих актах.

Тому задля поглиблення напрацювань за цією тематикою вважаємо за доцільне розглянути декілька рішень ЄСПЛ, які можуть використовувати органи досудового розслідування під час проведення допиту підозрюваного.

У справі «Нечипорук і Йонкало проти України» (заява № 42310/04) від 21 липня 2011 року висвітлено, що, зі слів Нечипорука (далі – заявник), працівники ще тодішньої міліції за підозрілу поведінку («швидко йшов, озираючись навкруги...») 20 травня затримали його й доправили до відділу міліції, де його було піддано особистому обшуку, під час якого в його кишені було виявлено пакет із «зеленою речовиною рослинного походження», що підкинули йому працівники міліції. Того самого дня до нього було застосовано адміністративне затримання. Під час подальших подій 22 травня було складено експертний висновок, який визначав, що вилучена речовина не була наркотичним засобом, і після звільнення заявника від адміністративного затримання його одразу було затримано в межах кримінального провадження. Крім цього, заявник вказав, що в ніч з 20 на 21 травня під час допиту на нього надягли наручники, підвісили на металевій поперечині між двома столами й закріпили оголені дроти, після чого один із працівників міліції вмикав електричний струм, а другий закривав йому рота подушкою. Надалі заявник знепритомнів, і

працівники міліції, надівши на нього бронежилет і закривши йому голову подушкою, почали бити його по черзі. Невдовзі заявник почув, як у сусідньому кабінеті допитують його вагітну дружину, вказав, що в цей момент один із працівників міліції зайшов до кабінету, де він перебував, і запитав у свого колеги його думку з приводу застосування таких заходів до його дружини. Уже після сукупності перелічених дій працівники міліції під час допиту заявник зізнався в учиненні вбивства невідомої особи, потім його було поміщено в ізолятор тимчасового тримання. Згодом Нечипорук заперечував вчинення злочину й оскаржував зазначені дії працівників міліції до прокуратури та суду ("Rishennia Yevropeiskoho sudu", 2011).

У розглядуваній справі Суд дійшов висновку, що працівники міліції навмисно піддали заявника поганому поводженню, щоб отримати від нього зізнавальні показання. Погроза вчинити дії, заборонені статтею 3, якщо вона достатньо реальна й негайна, може становити порушення цього положення Конвенції; погрози стосовно катування вагітної дружини заявника, імовірно, значно посилили його психічні страждання; застосування до людини електроструму є особливо серйозною формою поганого поводження, яке може викликати сильний біль і жорстокі страждання, а отже, має вважатися катуванням, навіть якщо воно не призводить до будь-яких тривалих розладів здоров'я. За сукупністю цих фактів Суд визнав порушення ст. 3 Конвенції під час проведення допиту працівниками міліції ("Rishennia Yevropeiskoho sudu", 2011).

Із зазначеного випливає, що правоохоронці, застосувавши до заявника такі засоби та прийоми, як електричний струм, висловлення наміру застосувати катування до його дружини, побиття, очікували на досягнення результату зізнавальних показань щодо вчинення ним кримінального правопорушення. Проте такі засоби та прийоми не належать до криміналістичної тактики, адже в них не було дотримано передбачених КПК України вимог і критеріїв допустимості.

Суд зазначив, що мета затримання особи для її допиту полягає в сприянні розслідуванню злочину через підтвердження або спростування підозр, які стали підставою для затримання. Однак вимога, що підозра має ґрунтуватися на обґрунтованих підставах, є значною частиною гарантії недопущення свавільного затримання і тримання під вартою. Крім того, за відсутності обґрунтованої підозри особа не може бути за жодних обставин затримана або взята під варту з метою примушення її зізнатися в злочині, свідчити проти інших осіб або з метою отримання від неї фактів чи інформації, які можуть служити підставою для обґрунтованої підозри ("Rishennia Yevropeiskoho sudu", 2011).

Отже, органи досудового розслідування не можуть затримати особу та взяти її під варту, керуючись їх внутрішнім переконанням щодо вчинення нею злочину, і не можуть піддати її допиту в такий спосіб, адже це заздалегідь суперечить ст. 63 Конституції України. Також задля здійснення законного затримання заради проведення подальшого допиту особи, яку можуть підозрювати у вчиненні кримінального правопорушення, потрібно мати попередню доказову базу, яка є достатньою для проведення такого заходу. У цьому випадку Суд вказав на порушення ст. 5 Конвенції.

Крім зазначеного, Суд дійшов висновку, що доступ до захисника мають надавати з першого допиту підозрюваного працівниками міліції, за винятком випадків, коли за конкретних обставин відповідної справи доведено, що є вагомі підстави для обмеження такого права. Право на захист буде в принципі непоправно порушено, якщо викривальні показання, отримані під час допиту правоохоронними органами без доступу до захисника, використовуватимуть з метою її засудження. Також Суд акцентує на тому, що формально застосувавши до заявника адміністративне затримання, а фактично поводячись із ним як із підозрюваним у вчиненні злочину, міліція позбавила його доступу до захисника, участь якого була б обов'язковою за законодавством України, якби заявника обвинувачували в убивстві, учиненому групою осіб та/або з корисливих мотивів, тобто злочині, у зв'язку з яким його фактично допитували. Отже, ЄСПЛ доходить висновку, що було порушено п. 3(с) ст. 6 Конвенції ("Rishennia Yevropeiskoho sudu", 2011).

Слід проаналізувати і справу Європейської комісії з прав людини «Аксої проти Турції» (заява № 21987/93) від 18 грудня 1996 року, де особу правоохоронні органи підозрювали в тероризмі та під час допиту тримали із зав'язаними очима, що викликало втрату орієнтації; тримали підв'язаним за руки, зв'язані за спиною («палестинське підвішування»); піддавали електрошоку, який посилювався, коли йому на голову виливали воду; били руками й ногами, а також словесно ображали. У цьому випадку Європейська комісія з прав людини дійшла висновку, що такі дії підпадають під ст. 3 Конвенції «Заборона катування», посилаючись на те, що, незважаючи на відсутність інших доказів щодо такого поведження з Аксоєм, окрім його інформації та судово-медичного висновку, держава не змогла надати доказів щодо нездійснення таких дій правоохоронними органами ("Rishennia Yevropeiskoi komisii", 1996).

Також Європейська комісія з прав людини зазначила, що, попри те, що Туреччина відступила від зобов'язань через терористичні замаху на частині її території щодо негайного

судового контролю з моменту затримання особи, таке затримання протягом 14-ти днів особи задля її допиту є вагомим порушенням прав і свобод людини. Тому відбулося порушення ч. 3 ст. 5 Конвенції ("Rishennia Yevropeiskoi komisii", 1996).

Очевидним є те, що правоохоронці Туреччини скористалися відступом від зобов'язань Конвенції щодо негайного судового контролю з моменту затримання особи, керуючись криміналістичною тактикою, утримували особу протягом 14-ти днів задля її допиту. Попри попередньо зазначені ними порушення, правоохоронці були впевнені в законності затримання підозрюваної особи. Проте Європейська комісія з прав людини зауважила, що це достатньо тривалий термін затримання особи задля такої мети, без судового контролю, чим ствердила незмогу провести законну межу цього затримання правоохоронними та судовими органами Туреччини. На нашу думку, таке прецедентне рішення надалі буде слугувати орієнтиром для правоохоронних і судових систем країн – учасниць Конвенції.

Не можна оминати увагою справу ЄСПЛ «Афанасьєв проти України» (заява № 38722/02) від 5 квітня 2005 року, де, затримавши особу з подальшим взяттям під варту, правоохоронці, одягнувши наручники й декілька разів сильно побивши, вимагали зізнатися в злочині. У цьому випадку Суд зауважив про обов'язок органів влади звітувати щодо ушкоджень, завданих особам, що перебувають під їхнім контролем. Крім цього, зазначив, що нездатність встановити державних службовців, винних у злочинному насильстві щодо затриманої особи, як у цьому випадку, не може звільнити державу від відповідальності за Конвенцією. Тому також відбулося порушення ст. 3 Конвенції ("Rishennia Yevropeiskoho sudu", 2005).

Непросте рішення було винесене Великою палатою (далі – ВП) ЄСПЛ у справі «Гефген проти Німеччини» (заява № 22978/05) від 1 червня 2010 року, де Гефген (далі – заявник № 1) скаржився на порушення його права не піддаватися катуванню і нелюдському поведженню (ст. 3 Конвенції) у зв'язку з погрозою застосування катування під час допиту в поліції, а також на порушення його права на справедливий судовий розгляд (ст. 6 Конвенції) у зв'язку з використанням доказів, отриманих унаслідок його зізнання, зробленого під тиском (Timofeev, 2011, p. 32).

Згідно з даними справи, заявник № 1 заманив до себе в квартиру й задушив одинадцятирічну дитину. Після вчинення вбивства громадянин Гефген сховав тіло під пірсом на озері поблизу міста й зажадав від батьків дитини викуп. Під час отримання викупу за ним було встановлено стеження, через кілька годин його було затримано. Після цього заявника № 1 допитав працівник поліції, але той дав неправдиві

свідчення про місцезнаходження хлопчика. У цей час поліція провела обшук у будинку Гефгена, де вилучила частину грошей, заплачених як викуп, а також записи, що свідчать про планування злочину. Допит було відкладено до наступного ранку. Уранці за наказом заступника начальника поліції інший слідчий попередив заявника № 1 про те, що до нього буде застосовано катування, якщо він не повідомить місцезнаходження дитини. Унаслідок цього заявник № 1 зізнався в убивстві та повідомив точне місцезнаходження тіла дитини. Тоді поліцейські разом із заявником № 1 прибули на озеро, де виявили тіло дитини, а також вилучили сліди покришок автомобіля заявника № 1 і сліди його взуття. Потім поліція за вказівкою заявника № 1 виявила одяг, рюкзак і підручники, які належали хлопчикові, а також друкарську машинку, на якій було надруковано лист його батькам. Суд Німеччини визнав громадянина Гефгена винним і засудив його. Згодом два працівники поліції, що погрожували заявнику № 1 катуванням, були піддані санкції у вигляді штрафу, а колишнього заступника начальника поліції, що віддав відповідний наказ, згодом було призначено на одну з керівних посад у поліції (Timofeev, 2011, p. 31-32).

ВП ЄСПЛ під час дослідження питання про дотримання вимог ст. 3 Конвенції взяла до уваги: 1) фізичні та моральні наслідки дій працівників поліції; 2) їх умисний характер; 3) їх мету (отримання показань); 4) обставини застосування насильства (заявник № 1 перебував під вартою). Після цього постановила, що погроза застосування катування становила негуманне поводження, проте не досягла рівня жорстокості, достатнього для кваліфікації діяння як катування. Щодо визнання в заявника № 1 статусу жертви, то ВП ЄСПЛ зазначила, що з одного боку: 1) національний суд ясно і недвозначно визнав, що поводження із заявником № 1 порушило вимоги ст. 3 Конвенції; 2) обставини цього порушення були належно розслідувані; 3) двоє причетних до цього поліцейських були засуджені й покарані. З іншого боку, з позицій ВП ЄСПЛ, на те, що покарання було явно невідповідним порушенню одного з найважливіших прав, передбачених Конвенцією, і воно не могло бути стримувальним фактором щодо можливих майбутніх порушень заборони неналежного поводження, вказували: 1) символічний розмір призначених штрафів і їх умовний характер; 2) подальше призначення одного з визнаних винними поліцейських на керівну посаду. Крім того, ВП ЄСПЛ взяла до уваги, що клопотання заявника № 1 про надання йому юридичної допомоги для подачі позову про відшкодування шкоди чекало розгляду понад три роки, що засвідчує відсутність у влади прагнення вирішити

питання про адекватну компенсацію збитку, заподіяного заявнику № 1 (Timofeev, 2011, p. 33-34).

Отже, слідчі Німеччини скористалися тим, що показання підозрюваного є не лише самостійним джерелом доказів, а й дають змогу отримати інформацію про те, де можна відшукати нові, раніше не відомі слідчому докази (Shcherbaniuk, 2020, p. 381). Проте працівники поліції під час допиту підозрюваного не дотрималися передбачених законодавством Німеччини вимог і критеріїв допустимості криміналістичної тактики, а саме погрожували йому катуванням, що в національних судах цієї країни та ЄСПЛ призвело до вирішення питання щодо визнання доказів, отриманих завдяки зізнанню Гефгена, допустимими.

З приводу дотримання вимог ст. 6 Конвенції в цій справі ВП ЄСПЛ, зауваживши, що ст. 6 Конвенції, на відміну від ст. 3, не має абсолютного характеру, дійшла висновку, що порушення вимоги справедливого характеру судового розгляду може бути встановлено тільки в тому випадку, якщо саме порушення положень ст. 3 Конвенції призвело до засудження заявника № 1 або вплинуло на призначене покарання (Timofeev, 2011, p. 34). Далі ВП ЄСПЛ зазначила, що основу рішення німецького суду про визнання заявника № 1 винним і призначення йому покарання становило нове зізнання заявника № 1, зроблене ним під час судового процесу після того, як він був попереджений про те, що зроблені ним на стадії розслідування заяви не будуть використовувати проти нього. Речові докази, що є похідними від свідчень заявника № 1 та які отримані під тиском, були використані німецьким судом не для доказу провини заявника № 1, а виключно з метою підтвердження правдивості цього (повторного) зізнання (Timofeev, 2011, p. 34-35).

Отже, із ВП ЄСПЛ визнала, що причиново-наслідкового зв'язку, який пов'язував би не дотримані передбачені законодавством Німеччини вимоги та критерії допустимості криміналістичної тактики під час допиту (негуманне поводження) з визнанням заявника № 1 винним у вчиненні кримінального правопорушення, не було.

Крім цього, ВП ЄСПЛ зазначила, що порушення вимог ст. 3 Конвенції, допущене на стадії розслідування, не вплинуло на рішення заявника № 1 дати свідчення в процесі судового розгляду. Аргументувавши, що: по-перше, німецький суд, виключивши свідчення та проінструктувавши заявника № 1 про його право зберігати мовчання, відновив його в положенні, у якому він перебував до порушення; по-друге, заявник № 1, за його власним твердженням: 1) зробив нове зізнання добровільно під впливом каяття; 2) це зізнання не могло бути, як він стверджував згодом, єдиним способом захисту на суді. Тому

ст. 6 Конвенції порушено не було (Timofeev, 2011, p. 35).

Розглянувши позиції ЄСПЛ з приводу цього рішення, можна дійти висновку, що не тільки катування (як фізичні дії), а й погрози його застосування поліцейськими під час допиту (якщо є реальні підстави побоюватися реалізації цієї погрози) визнають, відповідно до ст. 3 Конвенції, як катування, що є неприпустимим під час проведення не тільки цієї СРД, а й інших заходів, застосовуваних поліцейськими.

Слушною видається позиція М. Никоненка, що перед учасниками кримінального провадження з боку обвинувачення (слідчий, дізнавач, керівник органу досудового розслідування, керівник органу дізнання, прокурор) стоїть непросте завдання: виконуючи свої функціональні обов'язки, з одного боку, необхідно забезпечити охорону прав, свобод і законних інтересів усіх без винятку інших учасників кримінального провадження, а з іншого – забезпечити швидке, повне й неупереджене розслідування та судовий розгляд (Nykonenko, 2020, p. 218).

Наукова новизна

Наукова новизна публікації полягає в тому, що застосовувані до підозрюваного тактичні прийоми під час допиту мають відповідати вимогам і критеріям їх допустимості. Одним з головних таких критеріїв є принцип законності, що виявляється не тільки в Конституції України, міжнародних договорах, законах України, а й у практиці ЄСПЛ, яку органи досудового розслідування мають урахувати під час проведення слідчих (розшукових) дій і безпосередньо під час допиту.

Висновки

Зі змісту статті випливає, що джерелом права під час кримінального провадження є практика ЄСПЛ. У ній окреслено ключові позиції Суду щодо дотримання норм Конвенції правоохоронними органами, а їх недотримання спричиняє порушення ключового принципу кримінального провадження – законності. Таким чином, обґрунтовано, що практику ЄСПЛ слід розглядати як правове джерело криміналістичної тактики.

Здійснивши аналіз практики ЄСПЛ, ми з'ясували, що випадки порушення прав і свобод підозрюваних під час проведення допиту зумовлені:

– фізичними діями (застосування електроструму до допитуваного, зокрема з використанням електрошоку; побиття; підвішування різним способом тощо);

– висловленням погрози застосувати катування до допитуваного, а також висловленням допитуваному наміру застосувати катування до його близької особи (якщо є реальні підстави побоюватися реалізації цієї погрози в конкретній ситуації).

Трапляються випадки, що допит особи, яку підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення, супроводжується її безпідставним затриманням і згодом призводить до того, що отримана інформація під час судового розгляду визнається як недопустимий доказ.

Отже, тактичні прийоми, які застосовують під час допиту підозрюваного, мають відповідати критеріям допустимості, а саме законності, зміст якого тлумачиться в рішеннях ЄСПЛ. Практика ЄСПЛ додатково забезпечує гарантію прав і свобод людини шляхом недопущення дій, які порушують норми Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Важливість використання практики ЄСПЛ правоохоронними органами під час проведення допиту підозрюваного полягає в тому, що уповноважені особи, керуючись позиціями ЄСПЛ, що викладені в його рішеннях, не допускать порушення прав і свобод людини під час проведення допиту й інших СРД. Це забезпечуватиме допустимість отриманих доказів у кримінальному провадженні, а також сприятиме підвищенню рівня професіоналізму й іміджу правоохоронців. Тобто наступним завданням є забезпечення правоохоронних органів доступом до практики ЄСПЛ, що сприятиме не тільки забезпеченню прав і свобод підозрюваного під час проведення допиту, інших СРД, а й впливатиме на швидке, повне та неупереджене розслідування кримінального правопорушення.

REFERENCES

- Aliksieiev, O.O., Areshonkov, V.V., & Atamanchuk, V.M. (et al.). (2015). *Kryminalistyka [Criminalistics]*. Retrieved from https://arm.naiu.kiev.ua/books/kriminalist/lections/lection_3.21.html [in Ukrainian].
- Bilous, O.V. (2019). Protseesualni harantii dotrymannia prav liudyny i hromadianyna v diialnosti orhaniv sudovoi vlady [Procedural safeguards for respect for human and citizen's rights in the activities of the judiciary]. *Journal "ScienceRise: Juridical Science"*, 2(8), 34-38. doi: 10.15587/2523-4153.2019.173450 [in Ukrainian].
- Kryminalnyi protseesualnyi kodeks Ukrainy: vid 13 kvit. 2012 r. No. 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine from April 13, 2012, No. 4651-VI]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>. [in Ukrainian].
- Mihashko, V.Ye. (2019). Vplyv praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny na rozvytok sudovoi praktyky v Ukraini [Impact of the case law of the European Court of Human Rights on the development of case law in Ukraine]. *Molodyi vchenyi, Young scientist*, 2(66), 184-188. doi: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-2-66-41> [in Ukrainian].

- Nykonenko, M. (2020). Dopyt malolitnoi abo nepovnoolitnoi osoby na stadii dosudovoho rozsliduvannia [Interrogation of a minor or juvenile at the stage of pre-trial investigation]. *Yurydychnyi visnyk, Legal Bulletin*, 3, 218-225. doi: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i3.1944> [in Ukrainian].
- Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudy "Sprava "Afanasiyev proty Ukrainy" (zaiava No. 38722/02)": vid 5 kvit. 2005 r. [Decision of the European Court of Human Rights "Case of "Afanasiyev v. Ukrainy (application No. 38722/02)" from April 5, 2005]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_239#Text [in Ukrainian].
- Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudy "Sprava "Nechyporuk i Yonkalo proty Ukrainy" (zaiava No. 42310/04)": vid 21 lyp. 2011 r. [Decision of the European Court of Human Rights "Case of " Nechyporuk i Yonkalo v. Ukrainy (application No. 42310/04)" from July 21, 2011]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683#Text [in Ukrainian].
- Rishennia Yevropeiskoi komisii z prav liudyny "Sprava "Aksoi v. Turtsii" (zaiava No. 21987/93)": vid 18 hrud. 1996 r. [Decision of the European Commission of Human Rights "Case of "Aksoi v. Turtsii (application No. 21987/93)" from December 18, 1996]. (n.d.). *precedent.in.ua*. Retrieved from <https://precedent.in.ua/2016/04/08/aksoj-protyv-turtsyy/> [in Ukrainian].
- Shcherbaniuk, V. (2020). Dopyt pidozriuvanoho u vtechi z mists pozbavlennia voli abo z-pid varty [Interrogation of the suspect in escape from prison or from custody]. *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo, Enterprise, Economy and Law*, 7, 378-382. doi: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.7.64> [in Ukrainian].
- Shepitko, V.Yu. (2017). Kontseptualni zasady vyznachennia ta zabezpechennia standartiv dobroiakisnosti kryminalnykh protsesualnykh rishen [Conceptual Bases of Definition and Maintenance of Standards of Good Quality of Criminal Procedural Decisions]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy, Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 4, 206-209 [in Ukrainian].
- Shevchuk, V.M. (2020). Suchasne rozuminnia kryminalistychnoi taktyky: poniattia, oznaky, predmet i zavdannia [Modern understanding of criminalistic tactics: concepts, features, subject and tasks]. *Teoriia i praktyka pravoznavstva, Theory and Practice of Jurisprudence*, 1, 1-30 [in Ukrainian].
- Timofeev, M. (2011). Gefgen (Gäfgen) protiv Germanii. Postanovlenie Bolshoy palaty Evropeyskogo suda po pravam cheloveka ot 1 iyunia 2010 g. [Ruling of the Grand Chamber of the European Court of Human Rights]. *Mezhdunarodnoe pravosudie, International Justice*, 1, 31-36 [in Russian].
- Yukhta, O.H. (2019) Harantii prav ta svobod liudyny: Yevropeyskyi dosvid [Guarantees of Human Rights and Freedoms]. *Biuleten Miniustu Ukrainy, Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine*, 7(213), 43-46. doi: <https://doi.org/10.36035/2312-1831-7-7-43-48> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Криміналістика : мультимед. підруч. / [О. О. Алексєєв, В. В. Арешонков, В. М. Атаманчук та ін.]. 2015. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/kruminalist/lections/lecture_3.21.html.
- Білоус О. В. Процесуальні гарантії дотримання прав людини і громадянина в діяльності органів судової влади. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2019. № 2 (8). С. 34–38. doi: 10.15587/2523-4153.2019.173450.
- Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
- Мігашко В. Є. Вплив практики Європейського суду з прав людини на розвиток судової практики в Україні. *Молодий вчений*. 2019. № 2 (66). С. 184–188. doi: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-2-66-41>.
- Никоненко М. Допит малолітньої або неповнолітньої особи на стадії досудового розслідування. *Юридичний вісник*. 2020. № 3. С. 218–225. doi: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i3.1944>.
- Справа «Афанасьєв проти України» (заява № 38722/02) : рішення Європейського суду з прав людини від 5 квіт. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_239#Text.
- Справа «Нечипорук і Йонкало проти України» (заява № 42310/04) : рішення Європейського суду з прав людини від 21 лип. 2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683#Text.
- Справа «Аксой проти Турції» (заява № 21987/93) : рішення Європейського суду з прав людини від 18 груд. 1996 р. URL: <https://precedent.in.ua/2016/04/08/aksoj-protyv-turtsyy/>.
- Щербанюк В. Допит підозрюваного у втечі з місць позбавлення волі або з-під варті. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 378–382. doi: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.7.64>.
- Шепітько В. Ю. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 4. С. 206–209.
- Шевчук В. М. Сучасне розуміння криміналістичної тактики: поняття, ознаки, предмет і завдання. *Теорія і практика правознавства*. 2020. № 1. С. 1–30. doi: 10.21564/2225-6555.2020.17.206490.
- Тимофеев М. Gefgen (Gäfgen) против Германии. Постановление Большой палаты Европейского суда по правам человека от 1 июня 2010 г. *Международное правосудие*. 2011. № 1. С. 31–36.
- Юхта О. Г. Гарантії прав та свобод людини: Європейський досвід. *Бюлетень Мініюсту України*. 2019. № 7 (213). С. 43–46. doi: <https://doi.org/10.36035/2312-1831-7-7-43-48>.

Стаття надійшла до редколегії 02.09.2020

Hvozdiuk V. – Postgraduate Student of the Department of Criminology and Forensic Medicine of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3798-8003>

Tactics of Interrogation of the Suspect in Criminal Proceedings in Accordance with the Practice of the European Court of Human Rights

The **purpose** of the scientific article is to form the tactics of interrogation of a suspect in criminal proceedings, taking into account the practice of the European Court of Human Rights (ECHR). Achieving this goal led to the solution of the following tasks: to outline the importance of the practice of the European Court of Human Rights during the interrogation in criminal proceedings; to analyze certain decisions of the ECHR, which determine the tactics of interrogation of a suspect in criminal proceedings; to identify typical violations of the rights and freedoms of the suspect in accordance with the decisions of the ECHR, which led to the inadmissibility of tactics; to provide practical recommendations on the tactics of interrogation of a suspect in criminal proceedings, taking into account the practice of the ECHR. **Methodology.** Methodological tools are selected in accordance with the purpose, specifics of the object and subject of the research. The general dialectical method of scientific cognition is decisive. General scientific methods were also used, in particular, method of induction (in order to learn the techniques used in the interrogation of a suspect by law enforcement agencies, covered in the practice of the ECHR), and method of generalization (having research individual decisions of the ECHR in their entirety, it became possible to improve the criteria for the admissibility of tactics during the interrogation of a suspect). Among the special research methods the following are used: method of comparative law – during the analysis of decisions of the European Court of Human Rights and scientific categories; system-structural method – to form practical recommendations for compliance with the criteria of admissibility of tactics during the interrogation of a suspect in accordance with the decisions of the ECHR. The **scientific novelty** is to provide practical recommendations on the tactics of interrogation of a suspect in criminal proceedings, taking into account the practice of the ECHR. **Conclusions.** It has been found that the practice of the ECHR refers to the legal sources of forensic tactics; the tactics used in the tactics of interrogation of the suspect must meet the admissibility criteria, primarily taking into account the principle of legality, which is detailed in the decisions of the ECHR; violation of the criteria for the admissibility of tactics is due to cases of admission by law enforcement agencies to interrogated violations, which are identified in the decisions of the ECHR: the use of torture, the threat of torture to the interrogated persons and their relatives. It has been proven that the case law of the ECHR additionally guarantees human rights and freedoms by preventing law enforcement agencies from committing acts that violate the provisions of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

Keywords: interrogation tactics; suspect; practice of the European Court of Human Rights; criminal proceedings; human rights and freedoms.